

*Даминова И.***БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДЫН ОКУУЧУЛАРЫН ОКУТУУДА ЖАНА ТАРБИЯЛООДО ЭЛДИК ПЕДАГОГИКАНЫ ПАЙДАЛАНУУ***Даминова И.***ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКИ В ОБУЧЕНИИ И ВОСПИТАНИИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ***I. Daminova***USE OF NATIONAL PEDAGOGY IN TEACHING AND EDUCATION AND STUDENTS OF THE PRIMARY CLASSES**

УДК:392/393:37.01(575.2)

Бул макалада башталгыч класстын мугалимдерине сабакта окутуу жана тарбиялоо процессинде элдик педагогиканы колдонуу боюнча сунуштар берилет. Башталгыч мектепте адамдын мүнөзүн, акылы жана адептик сапаттарын, коомдогу жүрүм-турумун аныктоочу жөндөмү жана касиеттери түптөлүп калыптанат. Кенже мектеп окуучусунун таанып билүү өзгөчөлүгүнө ылайык, башталгыч мектепте интеграцияланган предметтер окутулуп, окуганга, жазганга үйрөтүү, эсептөө көндүмдөрүн өнүктүрүү, айлана-чөйрөнү илимий негизде таанытуу, көркөм өнөр дене тарбия, музыка сабактары окутулат. Сабак өтүп жатып теманын мазмунуна жараша элдик, салттык тажрыйбаларды, фолклордук чыгармалардан кошумча колдонуу менен балдардын түшүнүгүн кеңейтсе болот. Сабакта үйгө тапшырмалар берүү менен бала ата-энесинен элдик салт санааны суроо менен элдик акыл-мандуулуктун белгилери менен тааныша алат. Окуучунун билим түшүнүгүн кеңейтүүгө өбөлгөлөрдү түзүүгө шарт түзө алат.

Негизги сөздөр: элдик педагогика, элдик тарбия, элдик окутуу, фолклор, элдик каада салттар, үрп адаттар, элдик сабактар.

В данной статье учителем начальных классов предлагается использование народной педагогики в процессе воспитания и обучение на уроках. В начальной школе закладываются навыки и качества, определяющие характер, умственные и нравственные качества человека, поведение в обществе. В соответствии со спецификой познания младшего школьника в начальной школе изучаются интегрированные предметы, изучаются предметы, изучаются, пишутся, развиваются навыки подсчета, научное познание окружающей среды, занятия по искусству, физической культуре, музыке. При проведении уроков дополнительно используя фольклорные произведения, традиционный и народный опыт, соответствующий содержанию, темп можно расширить кругозор детей. Создает условия для расширения кругозора учащегося.

Ключевые слова: народная педагогика, народное воспитание, народное обучение, народное сокровище, народные обычаи, народные уроки.

In this article, the primary school teachers propose the use of folk pedagogy in the process of education and training

in the classroom. In primary school, the skills and qualities that determine the character, mental and moral qualities of a person, behavior in society are laid. In accordance with the specifics of knowledge of the younger student in primary school, integrated subjects are studied, student writing, developed counting skills, scientific knowledge of the environment, art classes, physical culture, music. During the lessons, in addition, using folk works, traditional and folk experience, corresponding to the content of the pace, it is possible to broaden the horizons of children. Creates the conditions for expanding the horizons of the student.

Key words: national education, national education, national education, national treasure, folk customs, folk lessons.

Өлкөбүздүн өнүгүшүнө салым кошуучу атуулдарды тарбиялап өстүрүү бүгүнкү күндө республикабыздагы олуттуу маселелердин бири болуп эсептелет. Эл керегине жараган атуулдарды тарбиялоодо башталгыч мектеп зор милдеттерди аткарат.

Башталгыч класста алган билим сапаты окуучунун андан аркы билим алуусуна өбөлгө түзүп, окуучунун окуудагы ийгилигине, келечекте турмушунда орун таап кетүүсүнө түздөн-түз таасир этет. Башталгыч мектептеги окутуу балада окуу билгичтигин үйрөтүү менен өзгөчөлөнөт. Өмүр бою үзгүлтүксүз билим алуу үчүн адамга окуу билгичтиги эң зарыл керектүү сапаттардын бири болуп эсептелет. Башталгыч мектеп жалпы билим берүүчү мектептин пайдубалын түзөт.

Башталгыч мектепте адамдын мүнөзүн, акылы жана адептик сапаттарын, коомдогу жүрүм-турумун аныктоочу жөндөмү жана касиеттери түптөлүп калыптанат. Кенже мектеп окуучусунун таанып билүү өзгөчөлүгүнө ылайык, башталгыч мектепте интеграцияланган предметтер окутулуп, окуганга, жазганга үйрөтүү, эсептөө көндүмдөрүн өнүктүрүү, айлана-чөйрөнү илимий негизде таанытуу, көркөм өнөр, дене тарбия, музыка сабактары окутулат.

Ошону менен бирге, кенже мектеп окуучусунун инсандык сапаттарын, окуу ишмердүүлүгүн калыптандырууга негизделип өнүктүрүү жана тарбиялоо – көңүлдүн борборундагы маселе.

Кенже мектеп жашындагы баланын акылынын өнүгүүсү конкреттүү жана абстракттуу, ойлоосу да конкреттүү да, образдуу да келет. Чындыгында, окуучулардын тигил же бул ойлонууну талап кылуучу маселелерди туура чыгаруусу сөз менен түшүндүрүү затты көргөндө же аны ачык элестеткенде гана пайда болот.

Белгилүү психологдор Д.Б. Эльконин жана Л.И. Божовичтин айткан ойлору боюнча балдар бул курагында окууга абдан дилгир болушат. Ушул куракта аларды окууга кызыктырууга мүмкүнчүлүктөр арбын болот.

Улуу ойчул окумуштуулар жана педагогдор элдик тарбия берүү маселесин иликтөөдө инсандын өнүгүүсүндөгү таасирдүү ролун жогору баалап, эл улуу тарбиячы экендигине терең ынанган. Алар да элдик педагогикадан азык алып, илимий педагогиканы негиздешкен. Этнопедагогиканы негиздөөчү Г.Н. Волков «Улуу педагогдор элдик болушкан, элдик педагогдор улуу болушкан» деп баса белгилеген [1, 47].

Элдик педагогиканын тарбиялоо жана окутуу жөнүндөгү тажрыйбаларын жана прогрессивдүү идеяларын башталгыч класстын окуучуларына тарбиялоо жана окутуу процессинде колдонуу өз натыйжасын бере тургандыгын тажрыйба көрсөтүп жатат. Анткени кыргыз элинде тарбия таалим берүүчү бай булактар- бул элдик оозеки чыгармачылык эсептелет.

Биринчиден калк казынасына катылып кадимки турмушта колдонулган элдик тажрыйбаларга жана идеяларга талдоо жүргүзүү болсо, экинчиден элдик орошон ойлорду азыркы окутуу, тарбиялоо системасына ылайыкташтырып, сунуштоо жана колдонуу маселеси турат [2, 69].

Ал эми башталгыч мектептердин бүгүнкү күндөгү таалим-тарбия практикасына жүргүзүлгөн байкоолор элдик педагогиканын мурастары окуучуларга элдик тарбия берүү ишинде жетишээрлик колдонулбай жаткандыгын, мугалимдер менен ата-энелердин бул тууралуу үстүрт түшүнүктөр менен чектелип калып жаткандыгын көрсөтүп жатат.

Элдик тарбия берүү проблемасы бүгүнкү күнү эле коюлган маселе эмес, элдин педагогикалык тажрыйбалары баланы тарбиялоодо жана инсан катары калыптандырууда түгөнгүс азык, ишеничтүү таяныч экендиги эзелтен эле белгилүү.

Окуучуларды ар тараптан тарбиялоодо элдик тажрыйбалардын көп кырдуу таасир көрсөтүүчү, кеңири мүмкүнчүлүктөргө ээ жолдорунун бири – бул окуу процесси.

Класстык сабактын артыкчылыгы таанып билүү, өнүктүрүү ошондой эле тарбиялоо сыяктуу милдеттер аркылуу ырааттуу түрдө жүзөгө ашат. Асы-

ресе, өтүлө турган материалдарды максаттуу жайгаштыруу сабактардын мазмунун кыргыздардын эзелки турмуштук тажрыйбаларындагы, прогрессивдүү каада-салттарындагы, үрп-адаттарындагы, оозеки адабиятындагы этнопедагогиканын элементтери менен байытуу алардын таасирдүүлүгүн арттыруу мугалимдин ыкластуу чыгармачылык иш-аракети аркылуу камсыз кылынат.

Ушул ыңгайдан алганда «Мекен таануу» сабактарынын мааниси зор.

Бул маселе тууралуу В.А. Сухомлинский: «Табиятты адам баласы толук таанып билгенде, анын себеп-натыйжалык байланышына сүңгүп киргенде гана ал тарбиялоонун эбегейсиз зор булагына айланат... Акылынын жетишинче чымыркана ойлонуп, бала табияттагы кубулуштар менен предметтердин өз ара байланышын аныктоого аракеттенип, белгилүү бир жумушту аткарат», - деп жазган [3, 188].

Мекен таануу предметин окуп-үйрөнүү процессинде окуучуларда табият тууралуу билимдердин негизи эле түптөлбөстөн, айлана-чөйрөгө карата камкор мамиле жасоого үйрөнүү үчүн да өбөлгөлөр түзүлөт. Окуу процессинде табият кубулуштары менен чыгарманын көркөм образын, элдик макал-лакаптарды, табышмактарды айкалыштыра колдонуу балдардын бул кубулуштарды терең өздөштүрүп, табиятты сүйүүсүнө жардам берет.

Педагогикалык тажрыйбанын жүрүшүндө сабактарга элдик педагогиканын элементтерин киргизүүдө алардын өтүлүп жаткан тема менен болгон байланышы эске алынып, материалды берүүнүн логикасы жана ырааттуулугу сакталуу керек.

Башталгыч класстардын окуучулары үчүн түзүлгөн «Мекен таануу» окуу куралынын бардык бөлүктөрү боюнча жооп берүүдө окуучуларды этно-экологиялык билимдерди жана тажрыйбаларды чын ыклас менен үйрөнүүгө багыттай турган атайын тапшырмаларды иштеп чыкса болот.

Буга мисал катары экинчи класстын окуучуларына «Адам жана жаныбарлар» деген тема боюнча берилген «айбандардын сүрөттөрүн кунт коюп карагыла» жана айбанаттардын баскан-турганы, өзгөчөлүктөрүнө байланышкан табышмактарды эстегиле, аңгеме түзгүлө» ж.б. д.у.с. сунуштарды келтирүүгө болот.

Окуучуларга жыл мезгилдеринин жаныбарлар менен өсүмдүктөр дүйнөсүнө тийгизген таасири жана алардагы өзгөрүүлөргө байланышкан макал-лакаптарды, табышмактарды, элдик оозеки адабияттын үлгүлөрүн жыйноого багыт берилет.

Экинчи класста өтүлүүчү «Адамдардын жайкы жана күзгү эмгеги» аттуу сабакта зор мүмкүнчүлүктөр ачылат. Бул сабакта адам эмгегин барктоо жер иштетүүнүн эң жөнөкөй эрежелерин өздөштүрүү,

жыл мезгилдеринин алмашуусунун адамдын жашоо турмушундагы маанисин ачып берүү, элдин жер иштетүү, дыйканчылык боюнча тажрыйбаларына болгон кызыгууну өстүрүү өндүү бир катар негизги тарбиялык милдеттер жүзөгө ашат.

Мугалим жер жана жаз жөнүндөгү кыргыз элинин: «Эрте сепсен бир күнү, эрте оросуң бир жума», «Жаз келсе гүл күлөт, күз келсе адам күлөт», «Жаз – жарыш, күз – күрөш» деген өндүү табият кубулуштарынын өзгөрүүсүнө жана адамдын эмгектенүү процессине байланыштуу бир топ макалдарын окуучуларга чечмелеп айтырса болот.

Сабакта балдардан табышмактарды чечмелетсе болот.

«Эчкини куйругуна жапырган, эшекти башына көтөргөн,

Бөксө тоону жайлаган, чөп тазасын аймаган» (бугу).

Мунун жандырмагын тапкандан кийин, мугалим жакшылык алып келе турган бугу жөнүндөгү уламышты айтып берип, жапайы жаныбарлардын адам жашоосундагы мааниси жөнүндө түшүндүрсө болот.

Өтүлүп жаткан сабактардагы материалдарды коллективдүү түрдө талкуулоодо педагог окуучуларды эмне үчүн республиканын түштүгүндө жазды «амал» деп атаары жөнүндө ой жүгүртүүгө чакыруу керек.

Окуучулар бул сөз эмненин түшүндүрөрү, кыргыздарда жаз айлары кандайча аталары жана эмне үчүн ошондой аталып калгандыгы жөнүндө ой жүгүртүшүп, мугалим менен бирдикте талкуулашат.

Мына ушулардан кийин гана табият ойгонуп, бак-даракка жан кирген жаз мезгили менен кошо келчү «Нооруз» майрамы тууралуу айтып, бул майрамдын ынтымакка, жамааттык сезимге тарбиялоочу маанисине токтолсо болот. Мугалим андан кийин дүйнөгө белгилүү жазуучу Ч.Айтматовдун повестиндеги Бугу-Эне жөнүндөгү уламышты окуучуларга айтып берип, окуучулардан эмне үчүн бугу ыйык саналары тууралуу суроо керек..

Мугалим: – Эл ичинде «убал» деген сөз бар, аны кандай түшүнөсүңөр? Ал сөздү биринчи жолу кайдан уккансыңар?

Окуучу: – «Убал» деген сөздү айылда көп эле айтышат. Мисалы, кышында кар калың түшсө жапайы жаныбарларга, канаттууларга убал болду – деп калышат карыялар. Алар ошондой эле бейкүнөө макулдуктарга зыян кылып убалына калбайлык – деп көп айтышат. Тамак ашты ысырап кылуу, нанды кор туттуу убал, ырыскың кем болуп калат дешкен.

Жыл мезгилдери, жана ага байланышкан көркөм тексттерди окуучулардын жакшы түшүнүшү үчүн жандуу жаратылыш жана табият кубулуштары

тууралуу табышмактарды эстегиле деп тапшырма берүү да жакшы натыйжаларга алып келет. Мына ушундай мүнөздөгү тапшырмалар башталгыч класстарда адабий окуу сабагында сунуш кылса болот.

Математика боюнча тапшырмаларды түзүүдө математикалык мыйзам ченемдүүлүктөр коомдо жана турмушта жашап жаткан мыйзам ченемдүүлүктөр менен бирге өздөштүрүлөт деген принципти жетекчиликке алып, колдонсо болот.

Мисалы, «Беш тогоол болбой, бел чечпейт», «Бештин айында безилдеген суук», «Чымындын кылган кылыгы, беш таш жерге угулуп, безилдеген дабышы», «Ат чабым», «Кунан чабым», «Тай чабым», «эли», «сөөм», «карыш», «жарым төш», «кулач», «кадам», «чымчым», «ууч», «кочуш», «кадак», «көз ирмем», «чай кайнам», «эт бышым» ж.б. бирдиктерди элдик математикалык билимдер менен да тааныштырса болот.

Алсак: «Манас» эпосунда миллионго чейинки натуралдык сандар «жарым чейрек» сыяктуу түшүнүктөр кездешет. Математиканы окутууда айрым элдик табышмактарды пайдалануу да натыйжаларды берет.

М: «Он эки төө, он жылкы, тогуз сыйыр беш эчки, эки коен, үч түлкү таба албаган чоң күлкү» бул табышмак жаныбарлардын толук ичте көтөрө турган убактысын берет.

Бир чоң дарак бар анын он эки чоң бутагы бар, бутагында төрттөн кичине бутагы бар, ар бир кичине бутакта жетиден жалбырагы бар.

Бул эмне? (жыл, 12 ай, бир айдагы 4 жума, 7 күн).

«Жети өлчөп, бир кес», «Жетинин бири кыдыр» деген сыяктуу макалдар ж.б. «Атаң алтымышка чыкканда алдап-соолап күчүн ал» деген сыяктуу эсептөө системаларын колдонуп иш аракеттерин активдештирүүгө болот.

Жогоркудай элдик математикалык билимдерге байланыштуу табышмактарды окуучуларга үй тапшырмасы үчүн же класстык иш катары берилет. Алардын адам менен элдик билимдер ортосундагы байланышы жөнүндө конкреттүү билимдерге карата кызыгуусун ойготуп ой жүгүртүү жөндөмүн өстүрүп, тапкычтыкка, байкагычтыкка гана үйрөтпөстөн, окуучулардын математикага шыктуулугунун өнүгүшүнө да өбөлгө түзөт.

Кыргыз тили сабактарындагы «Сөз түркүмдөрүн кайталоо», «Текшерүү ишине даярдануу», Малчы – ардактуу адам" (2-класс); «Сүйлөмдүн бир өңчөй мүчөлөрү», «Сын атооч» – деген темаларды өтүүдө жана «Сүйлөм» – деген теманы кайталоо (3-класс) сыяктуу ж.б. сабактарда элдик педагогиканын материалдары кеңири колдонсо болот [4].

Фонетиканы окуп-үйрөнүүдө элдик оозеки чы-

гармачылыктын ар кандай түрлөрүн пайдалануу жакшы натыйжаларды берет.

Мисалы, «С» жана «Д» тамгаларын окуучуларга үйрөтүүдө «Суу атасы – булак» сөз атасы – кулак», «Дары – чөптөн, акча – көптөн» – деген өңдүү макалдарды пайдалануу окуучулардын билимдерин көбүрөөк тактоого жардам берет.

Ал эми төмөнкүдөй мазмундагы жаңылмачтар «а» жана «о» тамгаларын окуучулардын эсинде көпкө дейре сакталып калуусуна шарт түзөт.

Өйүзгү арал, бүйүзгү арал,
Өйүзгү аралды мал аралар,
Бүйүзгү аралды мал аралар,
Аралда турган таргыл марал.

Тилдин туура жазуу эрежелерин, сөздүк составын, синтаксисин окуп-үйрөнүүдө фольклорду пайдалануу балдардын адептик жана эстетикалык жак-

тан тарбияланышына таасир тийгизет. Окулуп-үйрөнүлүп жаткан материалга карата болгон окуучулардын кызыгуусу мугалимдер тарабынан билим берүүнүн эмоциялык жана рационалдык ыкмасын айкалыштыра колдонулганда гана ишке ашат.

Адабияттар:

1. Волков Г.Н. Этнопедагогика. - М., 2000. - С. 45-51.
2. Алимбеков А. Кыргыз этнопедагогикасы. - Б., 1996. - 69-б.
3. Сухомлинский В.А. Как воспитывать настоящего человека: Советы воспитателю. - Минск: Нар. асвета, 1978. - 188 с.
4. Башталгыч класстардын окуу китептери. - Б., 2017.
5. Акматалиев А. Кыргыздын көөнөрбөс дөөлөттөрү. - Б., 2000. - 438-б.

Рецензент: к.пед.н., доцент Абдывасиева З.